

трібними дослідникам, усім, кому не байдужа доля рідної мови.

Василь Грещук
(Івано-Франківськ)

ІВАН ІВАНОВИЧ КОВАЛИК (1907–1989)

Професора І.І. Ковалика, який у моєму житті, як і в долі багатьох інших, хто мав щастя з ним співпрацювати, відіграв особливу роль, я вперше побачив ще студентом-випускником, коли учений приїхав зі Львова на запрошення тодішнього Івано-Франківського педінституту прочитати спецкурс із теорії словотвору. Про складні питання дериватології, науки, яка ще формувалася, – словотворчі ресурси, словотвірну мотивацію, системність словотвору, комплексні одиниці класифікації й опису словотвору та ін. – лектор говорив доступно для студентів мовою, обґрунтовуючи кожне положення лекції та ілюструючи його відповідними прикладами, часто вдаючись до ряду спільнокореневих слів *пекти – пекар – пекарня*. Такі високі матерії й такі “приземлені” слова. Тоді я ще не знав, що шлях до професорства І.І. Ковалика був дуже складним, і перед тим як посісти місце викладача університетської кафедри після блискучого захисту магістерської праці та успішного початку науково-дослідної діяльності молодому випускнику Львівського університету довелося вивчитися на пекаря й попрацювати в пекарні... Уже на згаданому спецкурсі професор уразив нас своєю ерудицією, інтелектом, інтелігентністю, демократизмом, доступністю, простою у спілкуванні, шанобливістю до колеґ і студентів.

Ближче зазізнав я професора, коли став його аспірантом. Для нього це був непростий час: свідомо руйнували справу всього його життя – найпотужнішу кафедру української мови, безпідставно спровадивши на пенсію провідних професорів Ю. Редька, І. Петличного, відомого науковця Б. Кобилянського, самого ж І. Ковалика перевели із завідувача на професора кафедри, унеможливили роботу над Словником мови поетичних творів І. Франка. А ще безпартійний... Уроджений інтелігент, людина честі й гідності, учений без будь-якого скандалу у свої 66 років перебирається до недалекого Івано-Франківська, де ще 9 років керує кафедрою української мови місцевого педінституту, а згодом ще кілька років працює професором-консультантом Дрогобицького педінституту ім. І. Франка. За роки аспірантури й спільної праці в Івано-Франківську ми багато спілкувалися, я часто бував у затишному помешканні професора.

Якою людиною був Іван Ковалик? На це питання дають відповіді опубліковані спогади його колеґ і учнів*. Хочеться до них долучити й свої штрихи до портрета, які вимальовуються із наших розмов з ним, спільних прогулянок, його спогадів про дитинство й студентські роки. Багато що із цього вже призабулось, і зараз я шкодую, що свого часу не зафіксував усе, що стосувалось особистості професора, однаке чимало добре закарбувалось у моїй пам’яті.

Народився І. Ковалик у незаможній сім’ї, батьки – прості неграмотні селяни. Село Млини (тепер Жешувське воєводство, Польща), де народився майбутній мовознавець, відоме тим, що тут парохом місцевої церкви майже двадцять років був (до 1870 р.) М. Вербицький, автор музики національного гімну “Ще не вмерла Україна”, мало свою

Народився І. Ковалик у незаможній сім’ї, батьки – прості неграмотні селяни. Село Млини (тепер Жешувське воєводство, Польща), де народився майбутній мовознавець, відоме тим, що тут парохом місцевої церкви майже двадцять років був (до 1870 р.) М. Вербицький, автор музики національного гімну “Ще не вмерла Україна”, мало свою

* Див.: Збірник праць і матеріалів на пошану професора Івана Ковалика. – Львів, 2003. – С. 178–224.

початкову школу, у якій малий Івась і здобув первісну освіту. На подальшу долю юнака вагомий вплив мав старший брат – військовик, за наполяганням і підтримки якого І. Ковалик успішно навчається в українській державній чоловічій гімназії в Перемишлі. Сільського хлопчину в місті найперше вразили... кількаповерхові будинки. Задерши голову вгору, аж капелюх з неї злетів, він задумався над тим, як можна спорудити загату** для такого будинку, не підозрюючи, що кам'яниці не потребують на зимоводних загат.

Навчаючись у гімназії, особливий хист виявив до математики, однак подальшій математичній освіті перешкодила фінансова неспроможність сім'ї, а тому довелося вибирати освітні програми, які були безоплатні. Після матури в гімназії записався на теологію в тому ж Перемишлі. Однак потяг до світської освіти й науки перемагає, й він уже через рік починає студіювати слов'янську філологію у Львівському університеті. Не знаю, чи студії з теології, чи просто сімейні релігійні традиції визначили його віру й богошанобливість (не всі теми були відкритими навіть для близьких), але ми добре знали, що в домашніх умовах постійно відзначали християнські свята й тому в ці дні зайвий раз не турбували відвідуванням гостинного помешкання.

Студентство у всі часи залишається студентством. Незважаючи на складні побутові умови (ліжок в Академічному домі, попереднику сучасних гуртожитків, бракувало, тому за місце для ночівлі слугувала перекинута на підлогу шафа), часто-густо на брак коштів, це були напрочуд світлі й щасливі дні, сповнені завзятої праці над опануванням складними премудростями славістики, знайомств із цікавими, обдарованими колегами по університетських студіях, розмов і дискусій на наукові й суспільно-політичні

** Загата – зовнішнє утеплення стін будинку на зиму із соломи, кукурудзиння, очерету, листя тощо.

теми, участі в протестних маніфестаціях за права українців мати у Львівському університеті повноцінну україністику, прогулянок містом і околицями Львова, літніх вакацій у Микуличині, де тоді Львівський університет мав свою базу відпочинку. Серед тогочасних професорів-педагогів були відомі мовознавці Т. Лер-Сплавінський, Т. Гертнер, Ю. Кляйнер та ін. З особливою теплою відгукувався І. Ковалик про свого професора Я. Янова. Дослідник історії польської й інших літератур та українських діалектів, зокрема гуцульського, Я. Янів зорганізував передовсім із числа українців мовознавчий гурток, заняття якого відвідував і молодий дослідник І. Ковалик. Збереглася фотографія, на якій професор зі своїми вихованцями. Вдивляюся в обличчя цієї молоді парослі української наукової й освітньої еліти, і згадуються спогади І. Ковалика про те, як Я. Янів заохочував їх вимагати, добиватись у Львівському університеті окремої кафедри української мови (до того україністика була структурною ланкою славістики).

Після захисту магістерської праці перспективного мовознавця залишають в університеті для підготовки докторської дисертації. Молодий науковець із великою енергією береться за вивчення словотвору дієслів в українській мові, наслідком чого стала доповідь на II Міжнародному з'їзді славістів у Варшаві й стаття в журналі "Рідна мова". Усе було б нічого, якби докторант зі Львова доповідав як Ян Ковалик (був 1934 рік), але він подав свою доповідь до збірника й виступив з нею на з'їзді українською мовою як Іван Ковалик. Поки приїхав із Варшави до Львова, докторантури не стало... Не зміг отримати й посади шкільного вчителя. Жити на щось треба було, тому пішов на курси пекарів. Службовець, який записував на навчання, спитав: *Ile masz klas?* І коли почув, що перед ним магістр філології, призупинив прийом заяв, доклад-

ка, у якому вона мала значення не лише сексот, а й вживалася на позначення поганої людини загалом, тобто особи, яку зневажають. Недремне око відповідального редактора збірника в цьому факті побачило велику крамолу, ледь не політичну неблагонадійність. У листі на ім'я І. Ковалика як завідувача кафедри (добре, що не в органи) професора просили добре придивитись до такого мовознавця, провести необхідну виховну роботу. Реакція завкафедри була людяною: він не став “придивлятися до мене”, ознайомив із листом, запропонував замінити ілюстрацію політично незаангажованою, а перед автором листа сам заступився за мене...

Жив із чистою совістю й мав громадянську відвагу не заплямувати себе аморальним учинком. Коли з відповідних органів звернулися до нього здійснити лінгвістичну експертизу творів деяких львівських дисидентів, мав сміливість відмовитися від ганебної справи, зіславшись на те, що не є фахівцем із графології. Для завідувача кафедри української мови Львівського університету, не члена партії, це був учинок і урок для інших.

Як науковий керівник спонукав своїх підопічних до самостійного пошуку розв'язання проблем, розвивав і підтримував їх креатив та ініціативність, поважав і шанував чужу думку. Пригадується, як я приніс професорові один із розділів кандидатської дисертації, який ґрунтувався на теорії синтаксичної деривації Є. Куриловича. Після уважного прочитання цього розділу він сказав:

– Курилович – великий учений, але тут я з ним не погоджуюся.

– Ну тоді мені доведеться зовсім по-новому написати цей розділ, – відповів я.

– Ні, розділ буде таким, як ви його написали. Просто будьте готові до того, що не всі погоджуються із тим, що так звані синтаксичні деривати лексичним значенням тотожні твірному слову, тож подумайте про доказові аргументи на

користь вашої інтерпретації, – сказав професор, і наче у воду дивився.

Перший опонент, дійшовши до аналізу згаданого розділу із приводу зазначеного, зауважив: “У дисертанта все логічно, послідовно, вмотивовано, проте, хай там як, але у слів типу *жовтий* – *жовтизна* – різна поняттєва основа, різні лексичні значення”, однак я вже був готовий відстояти свій погляд.

У невимушених розмовах із професором часом звучали певні засадничі заклики-побажання, як приміром, “пам'ятайте завжди, що ви хлопські діти”. У цій простенькій, на перший погляд, сентенції йшлося про філософію буття, сформульовану в рядках іншого “хлопського” сина І. Франка, що був ідеалом для вченого: “Як син українського селянина, вигодований чорним селянським хлібом, працею твердих селянських рук, почуваю обов'язок панщиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, щоб я міг видряпатись на висоту, де видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали”.

Подолати комплекс меншовартості, що вкоренився в багатьох із нас, допомагає висловлювання професора “якщо ми не навчимося шанувати самі себе, нас ніхто не буде шанувати”.

І. Ковалик володів якимсь дивним чаром захопити всіх, хто його оточував, до наукової діяльності. Кафедра української мови нашого тодішнього педінституту, яку очолив професор, з погляду наукової діяльності мала жалюгідний вигляд, хоча науковий потенціал викладачів, кістяк яких становили випускники Київського, Харківського, Одеського університетів, був доволі високим. Із приходом ученого на кафедрі завирувала науково-дослідна робота, для кожного із членів кафедри відповідно до їх зацікавлень окреслено наукову проблематику, до підготовки дисертацій потягнулись і викладачі передпенсійного віку. Уже через кілька років під безпосереднім керівництвом І. Ковалика або за його підтримки успішно захистили кандидат-

ські дисертації В.І. Верещака, Д.В. Бондаренко, через передчасну смерть не встиг захистити фактично готову дисертацію О.М. Шляхов, з молодшої генерації – В.В. Грешук, М.П. Лесюк, М.І. Голянич, Г.Я. Василевич, Н.Я. Тишківська.

В Івано-Франківську професорові жилося й працювалося легко, приємно, творчо й плідно, чому сприяли домашній затишок і тепло, створені дружиною Ольгою Іванівною, справжньою берегинею привітного професорського помешкання, відданою помічницею. У робочому кабінеті речі виказували людину,

закохану в рідний край, у свою батьківщину. Диван для відпочинку вкритий тканиною барвистою гуцульською веретою, напільна ваза з українським розписом, гуцульська і яворівська різьба, бойківські ткани й вишиті рушники, обрус...

Однак із часом роки брали своє, усе більше потрібна була допомога дітей, тому Іван Іванович повертається до Львова. Ще кілька разів я відвідував професора в його новому помешканні. Найбільше він переймався тим, що хвороби й спричинений ними стан здоров'я унеможливають наукову діяльність.